

BOSHLANG'ICH SINFLARDA XALQ OG'ZAKI IJODINI O'RGATISH MASALALARI

Qahramonov Aliboy Yolgoshovich

Filologiya fanlari nomzodi, ISFT instituti katta o'qituvchisi

Ikromova Dilnoza

Xoshimxonova Malika

Pardayeva Zulayho Ilhomovna

ISFT instituti Boshlang'ich ta'lim fakulteti 3-kurs talabalari

Annotatsiya: Har qanday jamiyat to'plangan tajribani saqlab qolish va uzatishdan manfaatdor, aks holda nafaqat uning rivojlanishi, balki mavjudligi ham mumkin emas. Ushbu tajribaning saqlanishi ko'p jihatdan tarbiya va ta'lim tizimiga bog'liq bo'lib, u o'z navbatida ma'lum bir jamiyatning dunyoqarashi va ijtimoiy-madaniy rivojlanishining o'ziga xos xususiyatlarini hisobga olgan holda shakllanadi. Xalq og'zaki ijodi namunalari yosh avlodni har tomonlama yetuk va barkamol bo'lib yetishishlari uchun xizmat qiladi. Ushbu maqolada boshlang'ich sinf o'quvchilariga xalq og'zaki ijodini o'rgatish masalalari haqida mulohaza yuritilgan.

Kalit so'zlar: xalq og'zaki ijodi, tarix, urf-odat, vatan, til, maktab, o'quvchi, o'qish, nutq, ijod, adabiyot.

Yangi avlodning ma'naviy-axloqiy shakllanishi, bolalar va yoshlarni mustaqil hayotga tayyorlash O'zbekiston rivojlanishining eng muhim shartidir. Axloqiy tarbiya muammolarini hal qilish eng samarali usullarni topishni yoki allaqachon ma'lum bo'lganlarini qayta ko'rib chiqishni talab qiladi. O'zbek xalq og'zaki ijodi o'ziga xos va o'ziga mosdir. Qadim zamonlarda paydo bo'lgan, hozir ham o'z ahamiyatini yo'qotmagan, jamiyatning barcha qatlamlari va san'atning barcha turlariga doimo o'zgarib, ta'sir ko'rsatib, yashashda davom etmoqda. Xalq og'zaki ijodi haqidagi bilimlar umuminsoniy madaniyatni sezilarli darajada boyitadi va oshiradi, odamlarning murakkab, ba'zan qarama-qarshi ruhiga kirib borishga, ularning o'z-o'zini anglashi va orzularning ijodiy tabiatini ko'rishga, ularning ichki fikrlarini bilishga imkon beradi.

O'z xalqining tarixi va urf-odatlarini bilmasdan, o'quvchini o'zi tug'ilib o'sgan va yashayotgan yurtning xalq madaniyati bilan yaqindan tanishtirmasdan turib, Vatanga munosib fuqaroni tarbiyalab bo'lmaydi. Yangi zamon fuqarosini shakllantirish jarayonini Vatanga muhabbat tarbiyasidan boshlash kerak.

Bolalarning yoshligidanoq uy, ota va ona, aka va opa, bobo-buvi, qarindosh-urugʻ, avlodlar va oʻzaro oilaviy munosabatlar, tabiatga, barcha tirik mavjudotlarga hurmat kabi tushunchalarni oʻzlashtirishini taʼminlash zarur.

Xalq ogʻzaki ijodi boshqa sanʼat turlari orasida alohida oʻrin tutadi. Sanʼatning turlari bir-biridan badiiy asar yaratishda turli materiallardan foydalanishi bilan farq qiladi: haykaltaroshlik - marmar, tosh, yogʻoch, rangtaʼsvir - boʻyoqlar, adabiyot - soʻz. Sanʼatning har bir turi oʻziga xos tasviriy va ifodali vositalarga ega. Musiqada tovushlarning almashinishi va uygʻunligi, xoreografiyada - harakatlarning plastikligi, adabiyotda - soʻzning vizual va ifodali imkoniyatlari qoʻllaniladi.

Xalq ogʻzaki ijodi asarlarda oʻz aksini topgan dunyoqarash, qadriyatlar yosh avlodni har tomonlama bilimli, maʼnaviy jihatdan yetuk etib tarbiyalashda muhim oʻrin tutadi. Zero, xalq ogʻzaki ijodi maʼnaviy taraqqiyotning asosiy tarixiy ildizlaridandir. Har bir xalqning ogʻzaki ijodi oʻsha xalqning feʼl-atvori, estetik didi, ruhiyati, urf-odat va anʼanalari, orzu-intilishlari, geografik sharoiti va tabiatini aks ettiruvchi oʻziga xos koʻzgudir. Biz ana shu koʻzgu vositasida olamshumul ezgu niyatlar, insoniy fazilatlar, yovuzlik, zulm, adolatsizlikka qarshi nafrat tuygʻularini koʻramiz. Shunday ekan, xalqimizning qalb qoʻri, yuksak aql-zakovati bilan asrlar davomida yaratilib, avlodlardan avlodga oʻtkazib kelingan folklor namunalari ham oʻrganish muhim ahamiyatga ega. Uning boy va rang-barang, tarkibiy va xilma-xil shakllari zamonaviy atrof-muhit uchun bitmas-tuganmas ijodiy ilhom beradi.

Xalq adabiyoti hisobi qoʻshimcha ravishda xalq adabiyotining asosiy tarkibiy qismlarini qoʻllash orqali matn tuygʻusini shakllantiradi. Bola shaxsi shakllanishida boshlangʻich sinf davri eng muhim davr hisoblanadi. Boshlangʻich sinf oʻquvchilari ishonuvchan, tashqi taʼsirga beriluvchan boʻladilar. Ularda ijobiy hissiyotlar, fazilatlarini tarkib toptirish, yuksak axloqiy meʼyorlarni shakllantirishda asosiy masʼuliyat boshlangʻich sinf oʻqituvchisining zimmasiga tushadi. Lekin xalq ogʻzaki ijodi va uning mif, ertak, doston kabi janrlari zamiriga yashiringan koʻplab hikmatlar hali toʻla oʻrganilmagan. Oʻrganilganlari ham kishilik jamiyatining maʼlum bir davrida qayta tahlil va ilmiy izlanishni talab qiladi. Tilni burish, tilni burish va tez-tez soʻzlash oʻquvchilarning toʻgʻri sof nutqini shakllantirish va rivojlantirishga yordam beradi, toʻgʻri va ravon oʻqish kabi fazilatlarini yaxshilashga yordam beradi. Tilni burish, tilni burish va tez-tez soʻz birikmalari bilan ishlash tarkibni oʻzlashtirish va alohida tovushlarni yoki ularning birikmalarini toʻgʻri talaffuz qilish xususiyatiga ega. Ulardan oʻqish va yozishni oʻrganish davrida tovushlarni oʻrganishda foydalanish mumkin. Maqol va matallar azaldan muhim didaktik vazifani bajarib kelgan. Ular ishonarli va sodda tarzda odamlarga qanday yashash

va ishlashni o'rgatadi, ularni tabiat hodisalarini uzoq vaqt davomida kuzatish natijalari bilan tanishtiradi, muayyan vaziyatda qanday harakat qilish kerakligi haqida oqilona maslahat beradi. Mehnat faoliyatining asosiy qoidalari va axloqiy-estetik me'yorlari aniq shakllantirilgan bu janrdagi asarlar hayot darsligiga aylandi.

Topishmoq bolaning aqliy faoliyatini rag'batlantiradi, aqliy mehnatga qiziqish uyg'otadi, nafaqat zukkolikni yaxshilashga hissa qo'shadi, balki umuman dunyoni tushunishni sezilarli darajada kengaytiradi. Og'zaki san'at asari bo'lgan topishmoq bolalarning ufqlarini kengaytirish bilan bir vaqtda atrof-muhitni badiiy idrok etishni rivojlantiradi va rus tilining metaforik boyligini ochib beradi.

Xalq og'zaki ijodi bugungi kunda ham rivojlanishda davom etmoqda. Shunday qilib, folklorshunoslik muammolari diqqatga sazovor bo'lib, kichik folklor shakllaridan boshlang'ich sinf darslarida foydalanish dolzarb va istiqbolli hisoblanadi.

Zamonaviy boshlang'ich maktabda o'qish ko'nikmalarini to'liq egallash vazifasi bilan bir qatorda o'qituvchi oldida maktab o'quvchilarining adabiy rivojlanishi vazifasi turibdi. Ushbu muammoni har qanday o'qish materialida hal qilish mumkin va kerak.

Folklor janrlarining yana bir bo'linishi mavjud bo'lib, u asar hajmiga bog'liq. Demak, ertaklar, rivoyatlar, dostonlar, tarixiy qo'shiqlar, xalq teatri yirik folklor janrlariga, jumboqlar, topishmoqlar, matallar, kichik janrlarga mansub.

Ko'pgina maqollarning mazmuni nafaqat gramatik qoidalarni o'rganish uchun material bo'lib xizmat qiladi, balki axloqiy fazilatlarni tarbiyalash manbai bo'lib xizmat qiladi: tabiatga, Vatanga, mehnatga muhabbat, ularni mehribon va hamdard bo'lishga o'rgatadi. Kichik yoshdagi o'quvchilarning ona tili va o'qish savodxonligi darslarida maqol va maqollar ustida ishlash savodxonlikni o'rgatishda muhim o'rin tutadi va o'quvchilarning fikrlash va nutqini rivojlantirish uchun ajoyib manba hisoblanadi.

Tez-tez so'zlash o'quvchilarning to'g'ri sof nutqini shakllantirish va rivojlantirishga yordam beradi, to'g'ri va ravon o'qish kabi fazilatlarni yaxshilashga yordam beradi. Tez-tez so'z birikmalari bilan ishlash tarkibni o'zlashtirish va alohida tovushlarni yoki ularning birikmalarini to'g'ri talaffuz qilish xususiyatiga ega. Ulardan savod o'rgatish davrida tovushlarni o'rganishda foydalanish mumkin.

Uzoq vaqt davomida maqol va matallar muhim didaktik vazifani bajarib kelmoqda. Ular ishonarli va sodda tarzda odamlarga qanday yashash va ishlashni o'rgatadi, ularni tabiat hodisalarini uzoq vaqt davomida kuzatish natijalari bilan tanishtiradi, muayyan vaziyatda qanday harakat qilish kerakligi haqida oqilona

maslahat beradi. Mehnat faoliyatining asosiy qoidalari va axloqiy-estetik me'yorlari aniq shakllantirilgan bu janrdagi asarlar hayot darsligiga aylandi.

Boshlang'ich maktabda o'rganiladigan folklor janrlari ancha keng tarqalgan. Janrlarning har biri o'ziga xos funktsiyani bajaradi: u tarixiy voqealarning xalq talqinini beradi, shaxsni shakllantirish uchun zarur bo'lgan axloqiy salohiyatni o'z ichiga oladi, insonning dunyoqarashini kengaytiruvchi ma'lumotlarni o'z ichiga oladi va zarur hissiy kayfiyatni yaratadi. Xalqning boy hayotiy tajribasi, ularning axloqiy, ijtimoiy, oilaviy, maishiy, diniy qarashlari haqida ko'plab ma'lumotlarni Surhondaryo va Qashqadaryo viloyatida mavjud bo'lgan folklor janrlarida topish mumkin: maqollar, matallar, topishmoqlar, ertaklar. "Ular ajdodlarimizning son-sanoqsiz avlodlarining donoligi va tajribasini, o'zbek kishisi fe'l-atvorining eng yaxshi fazilatlarini jamlangan shaklda aks ettirdi: mehnatsevarlik, mehribonlik, jasorat, saxiylik, qo'shniga, vatanga, o'z yurtiga muhabbat. Shunday qilib, kichik folklor janrlaridan faol foydalanish natijasida bolalarning ta'lim va kognitiv imkoniyatlari ortadi; bolalar yanada ifodali gapirishga o'rganadilar, o'z fikrlarini chuqurroq ifodalaydilar, bu boshqa darslarda aks etadi; ko'ngilochar vazifalar bolalarning fikrlash mantig'ini, fazoviy tasavvurlarini va irodasini rivojlantirishga, ularning ufqlarini kengaytirishga va atrofdagi dunyo haqida umumiy tushunchaga yordam beradi.

Bolalarni tarbiyalashda xalq og'zaki ijodi muhim o'rin tutadi. Uni janrlarga bo'lish ma'lum yoshda bolaning ma'naviy dunyosini boyitish, vatanparvarlik, o'z xalqining o'tmishiga hurmat, uning an'alarini o'rganish, jamiyatda axloqiy-tarbiya, xulq-atvor me'yorlarini o'zlashtirishga imkon beradi.

Xalq og'zaki ijodi bolaning og'zaki nutqini rivojlantiradi, uning ma'naviy rivojlanishiga, tasavvuriga ta'sir qiladi. Bolalar folklorining har bir janri muayyan axloqiy me'yorlarni o'rgatadi. Maqol va matallar bolalarga asrlar davomida sinovdan o'tgan va bizning davrimizda ham o'z ahamiyatini yo'qotmagan xalq donoligini o'rgatadi. Topishmoqlar kichik yoshdagi o'quvchilarga mantiqiy fikrlashni, tasavvurni rivojlantirishga yordam beradi.

Tez aytishlar o'quvchilarga nutq nuqsonlarini bartaraf etish, og'zaki nutqni rivojlantirish, mantiqiy to'g'ri gaplar qurish imkonini beradi. Xalq og'zaki ijodining kichik shakllari yordamida nutqni rivojlantirish metodikasining deyarli barcha muammolarini hal qilish mumkin va bu xalq og'zaki ijodining eng boy materialidan foydalanish kerak. Shunday qilib, bolani xalq madaniyati bilan tanishtirish bolalikdan boshlanishi kerak, degan xulosaga kelishimiz mumkin, chunki asosiy

tushunchalar va xulq-atvor namunalari o'sha paytda qo'yiladi. Madaniy meros avloddan-avlodga o'tib, bola dunyosini rivojlantiradi va boyitadi.

Foydalanilgan adabiyotlar

1. Yusupov Z.Yu. Mustaqillik sharoitida ta'lim-tarbiya ishlarining dolzarb muammolari. J.Ta'lim va tarbiya. - 1997.
2. Xolboyeva G. Xalq dostonlarida milliy qadriyatlar ifodasi // J. Xalq ta'limi. – 2004. №4
3. Mirzayeva S. O'zbek xalq romanik dostonlari poetikasi. T.: "Fan", 2004.
4. T. G'afforova. "Boshlang'ich ta'limda zamonaviy pedagogik texnologiyalar", – T., 2011-yil.
5. G'ulomov A. Ona tili o'qitish printsiplari va metodlari. T.: O'qituvchi, 1992
6. K.Qosimova, S.Matchonov, X.G'ulomova, SH.Yo'ldosheva, SH.Sariev. Ona tili o'qitish metodikasi. T. Noshir, 2009.
7. Alpomish. O'zbek xalq qahramonlik dostoni. T.: "Sharq", 1998.
8. Alpomish. O'zbek xalq qahramonlik eposi. Akademik nashr. T.: "Fan", 1999.
9. Jumaboyev M. O'zbek bolalar adabiyoti. T.: O'zbekiston, 2002
10. Jumaboyev M. Bolalar adabiyoti va folklor. T.: 2006
11. Mirzayeva M. O'zbek xalq dostonlarida turkumlilik. T.: "Fan", 1985.